

การรณยฆาต : บริบทสังคมไทยและพุทธจริยศาสตร์

พระมหาสุภาวิชญ์ ปภสสโร,รศ.

บทคัดย่อ

การทำการรณยฆาตในประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายรับรองเรื่องการทำการรณยฆาต ที่ถือเป็น การเร่งการตาย การรณยฆาตจึงแตกต่างจากการทำหนังสือแสดงเจตนาตามพระราชบัญญัติสุขภาพ แห่งชาติ พ.ศ. 2550 มาตรา 12 ซึ่งถือเป็นการแสดงเจตนาของบุคคลเพื่อที่จะกำหนดวิธีการดูแลรักษา ของผู้ป่วยในวาระสุดท้ายของชีวิต เป็นการรับรองสิทธิของผู้ป่วยที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองที่จะขอ ตายอย่างสงบตามธรรมชาติ ไม่ถูกเหนี่ยวรั้งด้วยเครื่องมือ ต่าง ๆ จากเทคโนโลยีต่าง ๆ กฎหมายหลาย ประเทศก็ให้การยอมรับในเรื่องนี้ ดังนั้น จึงถือเป็นความเข้าใจผิดอย่างสิ้นเชิงของแพทย์บางกลุ่มที่เห็น ว่า การใช้สิทธิตามมาตรา 12 ตามพระราชบัญญัตินี้เป็นกรณี การรณยฆาต สิ่งแรกสุดที่ควรจระละลิกอยู่ เสมอก็คือ การรณยฆาตไม่ว่าจะทำเพราะความหวังดีเพียงใด และทำกับใครก็ตาม ทั้งหมด พระพุทธศาสนาถือว่าการฆ่าคน จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นจริยธรรมแบบเด็ดขาดตายตัว การฆ่าก็คือการฆ่า จัดว่าผิดศีลข้อหนึ่งทั้งสิ้น การฆ่าด้วยเจตนาที่ดีผ่อนบาปหนักให้เป็นเบาได้ แต่ไม่ สามารถหักล้างให้การรณยฆาตเป็นสิ่งที่ผิดศีลธรรมในทางพระพุทธศาสนาซึ่งก็เป็นปัญหาทางจริยศาสตร์

คำสำคัญ : การรณยฆาต. บริบทสังคมไทย. พุทธจริยศาสตร์.

มจร

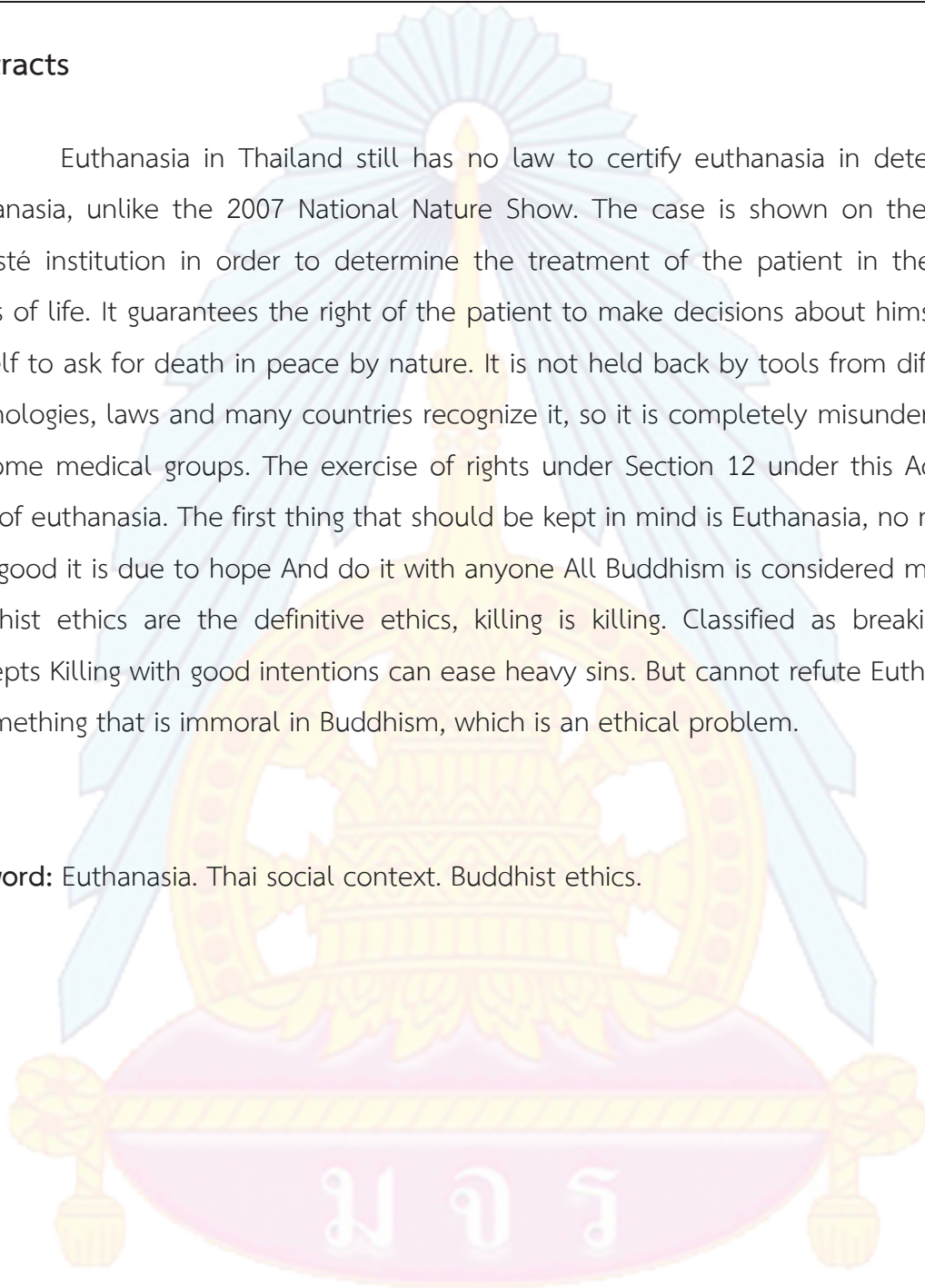

Euthanasia: Thai social context and Buddhist ethics

Abstracts

Euthanasia in Thailand still has no law to certify euthanasia in detention, euthanasia, unlike the 2007 National Nature Show. The case is shown on the lèse-majesté institution in order to determine the treatment of the patient in the final bases of life. It guarantees the right of the patient to make decisions about himself or herself to ask for death in peace by nature. It is not held back by tools from different technologies, laws and many countries recognize it, so it is completely misunderstood by some medical groups. The exercise of rights under Section 12 under this Act is a case of euthanasia. The first thing that should be kept in mind is Euthanasia, no matter how good it is due to hope And do it with anyone All Buddhism is considered murder. Buddhist ethics are the definitive ethics, killing is killing. Classified as breaking all precepts Killing with good intentions can ease heavy sins. But cannot refute Euthanasia is something that is immoral in Buddhism, which is an ethical problem.

Keyword: Euthanasia. Thai social context. Buddhist ethics.

บทนำ

ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายรับรองเรื่องการทำการุณยฆาต (Mercy Killing) หรือ Active Euthanasia ที่ถือเป็นการเร่งการตาย การุณยฆาตจึงแตกต่างจากการทำหนังสือแสดงเจตนา (Living Will หรือ Advance Directives) ตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 มาตรา 12 ซึ่งถือเป็นการแสดงเจตนาของบุคคลเพื่อที่จะกำหนดวิธีการดูแลรักษาของผู้ป่วยในวาระสุดท้ายของชีวิต เป็นการรับรองสิทธิของผู้ป่วยที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับตนเอง (right to self-determination) ที่จะขอตายอย่างสงบตามธรรมชาติ ไม่ถูกเหนี่ยวรั้งด้วยเครื่องมือ ต่าง ๆ จากเทคโนโลยีต่าง ๆ กฎหมายหลายประเทศก็ให้การยอมรับในเรื่องนี้ อาทิ กฎหมายประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ เดนมาร์ก ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส สิงคโปร์ ดังนั้น จึงถือเป็นความเข้าใจผิดอย่างสิ้นเชิงของแพทย์บางกลุ่มที่เห็นว่า การใช้สิทธิตามมาตรา 12 ตามพระราชบัญญัตินี้เป็นกรณี การุณยฆาต สิ่งแรกสุดที่ควรจะต้องระลึกอยู่เสมอก็คือ การุณยฆาตไม่ว่าจะทำเพราะความหวังดีเพียงใด และทำกับใครก็ตาม ทั้งหมดพระพุทธานุญาตถือว่าเป็นการฆ่าคน ทศณะของพระพุทธานุญาตครั้งนี้ใกล้เคียงกับทศณะของศาสนาคริสต์ จริยธรรมทางพระพุทธานุญาตเป็นจริยธรรมแบบเด็ดขาดตายตัวการฆ่าก็คือการฆ่า จัดว่าผิดศีลข้อหนึ่งทั้งสิ้น การฆ่าด้วยเจตนาที่ดีผ่อนบาปหนักให้เป็นเบาได้ แต่ไม่สามารถหักล้างให้การุณยฆาตเป็นสิ่งที่ผิดศีลธรรมในทางพระพุทธานุญาตได้

1. การุณยฆาตกับสิทธิการตายบริบทสังคมไทย

การกระทำการุณยฆาตในสังคมไทย เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นหลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2550 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสังคมไทย ก่อนที่จะมีการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าว ประเด็นเรื่องของการกระทำการุณยฆาตในสังคมไทยได้ผ่านการให้เหตุผลสนับสนุนหรือคัดค้านท่ามกลางการโต้แย้งถกเถียงทางสังคมอย่างหนักหน่วงถึงความเหมาะสมในความพยายามทางกฎหมายว่าด้วยสิทธิการตาย ซึ่งเป็นการสะท้อนความสลับซับซ้อนในเชิงเหตุผลมากมาย ที่เกิดขึ้นกับการตั้งโจทย์คำถามที่สำคัญให้กับสังคมช่วยกันตอบถึงแม้ว่าจะมีการบังคับใช้กฎหมายว่าด้วยวาระสุดท้ายแห่งชีวิตแล้วก็ตาม ว่าสิ่งใดแสดงถึงความยิ่งใหญ่กว่ากันระหว่างการช่วยเหลือคนให้อยู่รอดและมีชีวิตอยู่ต่อไปกับการช่วยเหลือเขาให้พ้นความทุกข์ทรมานด้วยการทำให้ตาย ประเด็นเรื่องสิทธิการตายถูกนำมาใช้เป็นประเด็นหลักในการตอบโจทย์คำถามดังกล่าว โดยอ้างถึงการหาคำตอบระหว่างความชอบธรรมของการใช้สิทธิการตายของบุคคลกับความเหมาะสมของการกระทำการุณยฆาตที่จะไม่กระทบกับสิทธิผู้อื่น สิทธิของสาธารณชน กับสิทธิของรัฐ

1.1 สิทธิการตาย : รากฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การยอมรับการกระทำการรณนยฆาต

การตื่นตัวในเรื่องสิทธิการตายเป็นรากฐานสำคัญที่จะนำไปสู่เรื่องของการกระทำการรณนยฆาตในสังคมไทย ซึ่งในปัจจุบันได้กลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ถ้านับย้อนหลังไปช่วงปี พ.ศ. 2544 พัฒนาการของสิทธิการตายและการกระทำการรณนยฆาตในประเทศไทยได้เริ่มต้นขึ้นอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม โดยการจัดทำ “ร่างกรอบความคิดระบบสุขภาพแห่งชาติ” เพื่อเป็นเอกสารตั้งต้นในการระดมความคิดเห็นต่อการยกร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ โดยการศึกษาเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก อาทิ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 , พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542, บันทึก “จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน” ของ อ.ป๋วย อึ๊งภากรณ์, หนังสือ “สุขภาพในฐานะอุดมการณ์ของมนุษย์” โดย นพ.ประเวศ วะสี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรายงานระบบสุขภาพแห่งชาติ : ข้อเสนอการปฏิรูประบบสุขภาพสืบเนื่องจากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งเสนอโดยคณะกรรมการสิทธิการสาธารณสุขสภา เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2543

สิทธิการตายและการกระทำการรณนยฆาตเป็นแนวคิดที่ก่อตัวขึ้นในสังคมตะวันตก โดยประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีการกล่าวรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้ตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ได้ตราขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1788 และได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มบทบัญญัติในการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้กว้างขวางเพิ่มขึ้น โดยการได้ประกาศรับรองในปี ค.ศ.1791 (ดวงจิตต์ กำประเสริฐ, 2528:5) แต่ก็ได้มีการกล่าวถึงสิทธิการตายแต่อย่างใด สิทธิการตายและการกระทำการรณนยฆาตเริ่มมีการกล่าวถึงกันช่วงประมาณ 30-40 ปีที่ผ่านมา โดยในช่วงแรกของเกือบทุกประเทศจะปฏิเสธเรื่องของการรับรองและคุ้มครองสิทธิการตาย และการกระทำการรณนยฆาต

1.2 สิทธิการตาย : แนวคิดพื้นฐานเรื่องคติของความเท่าเทียมกันของบุคคล

จากที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้นว่า การรับรองและคุ้มครองสิทธิการตายของพลเมืองในรัฐเป็นข้อเสนอที่อยู่ภายใต้พื้นฐานเรื่องของความเท่าเทียมกันของบุคคล ซึ่งความเท่าเทียมกันของบุคคลมักขึ้นอยู่กับความรู้สึกและสำนึกเรื่องสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลของพลเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของสังคมด้วย สังคมตะวันตกเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลสูงมาก ซึ่งในบางกรณีทำให้ความปลอดภัยของสังคมลดลง ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์สังหารหมู่ นักศึกษาในสหรัฐอเมริกา ในกรณี นายไซ ซิง ฮุย นักศึกษาชาวเกาหลีก่อเหตุสังหารหมู่เพื่อนนักศึกษา 32 รายในมหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย เทค (Virginia Tech, Virginia Polytechnic Institute and University) มลรัฐเวอร์จิเนีย (Virginia State) สหรัฐอเมริกา (บุญจร จิตรังสี, 2550) โดยอาวุธปืนนั้น ถ้ามองอย่างผิวเผินก็อาจเห็นว่าเป็นการก่ออาชญากรรมของบุคคลที่มีภาวะความผิดปกติที่จิตที่เรียกว่า โรคซึมเศร้า (Major Depression Disorder) แต่ถ้ามองให้ลึกลงไปจะเห็นได้ว่า ปัญหาอยู่ที่โครงสร้างของสังคมอเมริกันที่ให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลและความเป็นปัจเจกบุคคล (Individual) สูงมาก จนครอบครัวและชุมชนไม่มีบทบาทมากพอที่จะสอดส่อง และก้าวเข้า พละการผิดปกติที่ส่อแววว่าจะเกิดอันตรายต่อตัวบุคคลและความปลอดภัยของสังคมได้

1.3 สิทธิที่จะตาย: มุมมองทางกฎหมาย

นักกฎหมายมีความเห็นต่อความหมายของคำว่า “สิทธิ” แบ่งได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ กลุ่มแรกเห็นว่าสิทธิหมายถึง “อำนาจที่กฎหมายให้แก่บุคคลในอันที่จะมีเจตจำนง” อีกกลุ่มหนึ่งมองว่าสิทธิหมายถึง “ประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครองให้” สำหรับในประเทศไทยนั้น คำพิพากษาฎีกาที่ 124/2487 ดูเหมือนจะเห็นด้วยกับความหมายที่ว่า สิทธิคือประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครอง (ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช, 2549:133) ดังนั้นในงานสัมมนาเมื่อ พ.ศ. 2544 โสภณ รัตนกร จึงได้ให้ความหมายของ “สิทธิ” และเชื่อมโยงมายัง “สิทธิที่จะตาย” ว่า “สิทธิ หมายถึง ผลประโยชน์หรือการกระทำที่กฎหมายรับรอง เรามองว่าเรามีสิทธิเลือกตั้ง กฎหมายก็รับรอง เรามีสิทธิในทรัพย์สิน ที่ดิน กฎหมายก็รับรอง สิทธิในอีกความหมายหนึ่งคือ ความชอบธรรมที่เราจะทำอะไรก็ได้โดยไม่ผิดศีลธรรมจรรยา ไม่ผิดกฎหมาย แต่ว่าไม่มีกฎหมายรับรอง ...กลับมาที่สิทธิที่จะตาย (The Right to Die) เป็นสิทธิในความหมายแรก คือ กฎหมายรับรองก็ทำได้” จะเห็นได้ว่าในหมวดความผิดต่อชีวิตนี้ กฎหมายระบุแต่การฆ่า “ผู้อื่น” และไม่มีบทบัญญัติถึงการฆ่าตัวตายหรือการทำลายชีวิตของตนเองเอาไว้เลย จึงกล่าวได้ว่าการฆ่าตัวตายเป็นไม่เป็นการผิดตามกฎหมายอาญาของไทย และมาตรา 12 ของพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ก็ได้ให้สิทธิแก่บุคคลในการทำหนังสือแสดงเจตจำนงที่จะไม่รับบริการทางการแพทย์ที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายของตนออกไปได้ จึงถือได้ว่ากฎหมายไทยรับรองสิทธิที่จะตายอย่างเต็มที่ (ประพัฒน์พงศ์ สุคนธ์, 2529:17)

1.4 สิทธิที่จะตาย : มุมมองทางปรัชญาและพระพุทธศาสนา

นายแพทย์วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์ (วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์, 2539: 90-105) ได้แยกแยะสิทธิออกเป็นสองประเภท คือ 1) สิทธิตามกฎหมาย (Legal Right) หมายถึง ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองว่ามีอยู่ และเป็นประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครองไม่ให้มีการละเมิดสิทธิ รวมทั้งบังคับให้เป็นไปตามสิทธิในกรณีที่มีการละเมิดด้วย 2) สิทธิทางจริยธรรม (Moral Right) หมายถึงอำนาจอันชอบธรรมที่มนุษย์ทุกคนพึงมีโดยเท่าเทียมกัน โดยที่สิทธิดังกล่าวนี้แตกต่างไปจากสิทธิตามกฎหมายอย่างน้อย 4 ประการ คือ (1) เป็นสิทธิสากล ทุกคนในโลกมีสิทธิโดยไม่มีข้อยกเว้น (2) ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันและเสมอภาค (3) เป็นสิทธิที่เปลี่ยนมือไม่ได้ และ (4) เป็นสิทธิทางธรรมชาติ กล่าวคือมนุษย์มิได้เป็นผู้กำหนด สิทธิทางจริยธรรมนี้ต่อมาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน (Human Rights) ที่เรารู้จักกันในปัจจุบัน

มุมมองทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิที่จะตายนั้นมีความสลับซับซ้อนอยู่ไม่น้อย ในทางหนึ่งพระพุทธศาสนาเห็นว่าการเกิดมาเป็นมนุษย์เป็นเรื่องที่ยากอย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเปรียบเทียบกับเต่าที่นานทีปีหนจะโผล่ขึ้นมาที่ผิวสมุทรสักครั้งหนึ่ง การที่เต่าตัวดังกล่าวจะโผล่ขึ้นมาตรงกลางห้วงที่ลอยคว้างอยู่กลางสมุทรเป็นเรื่องยากแค่ไหน (พระไพศาล วิสาโล, [ออนไลน์] 23 กุมภาพันธ์ 2560) การเกิดมาเป็นมนุษย์ก็ยิ่งยากกว่านั้นอีก ดังนั้นมนุษย์จึงมีหน้าที่ที่จะต้องดูแลรักษาชีวิตของตนอย่างเต็มที่เพื่อที่จะมีโอกาสทำประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นให้มากที่สุด หากแต่ในอีกทางหนึ่งพุทธศาสนาก็เป็นศาสนาแบบมนุษยนิยม แนวคิดของพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์จึงแตกต่างไป

จากศาสนาแบบเทวนิยม พุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์เป็นตัวของตัวเอง จะดีจะชั่วก็เพราะตัวเอง มนุษย์สามารถบังคับบัญชาตัวเองให้เป็นไปตามที่ต้องการ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มนุษย์เป็นเจ้าของชีวิตตนเอง ดังนั้นมนุษย์ย่อมมีสิทธิในชีวิตนั้น สิทธิดังกล่าวแบ่งได้เป็นสองส่วนคือ สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ และสิทธิที่จะตาย (สมภาร พรหมทา, 2535:194) พุทธศาสนายังเน้นอีกด้วยว่า การตายไม่ว่าจะเป็นการตายตามธรรมชาติหรือการฆ่าตัวตายก็ตาม สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่าก็คือสภาวะจิตขณะที่กำลังจะตาย พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในงานสัมมนาเมื่อ พ.ศ. 2541 ว่า ในทางพุทธศาสนา การตายที่ดีคือการมีสติ ไม่หลงขณะตาย ดังคำในภาษาบาลีว่า “อสมมุพโห กาลัง กรโติ” มีจิตใจไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่เศร้าหมอง ไม่ขุ่นมัว จิตใจผ่องใส นึกแต่สิ่งดี ๆ ชาวพุทธจึงมีประเพณีให้ผู้ใกล้ตายได้ยินได้ฟังแต่สิ่งดีงาม เช่น บทสวดมนต์ เป็นต้น และที่สำคัญมากก็คือ พุทธศาสนาถือว่ามนุษย์มีโอกาสดีที่จะบรรลุธรรมได้แม้ว่าในวาระสุดท้ายขณะที่จะดับจิต หรือที่เรียกว่า ชีวิตตสมสูติ อันหมายถึงการดับจิตไปพร้อมกับการบรรลุธรรม (สถาบันเวทศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, 2541:12)

2. พุทธจริยศาสตร์กับเกณฑ์การตัดสินการุณยฆาต

2.1 การุณยฆาตกับปาณาติบาต

การที่ชาวคอนเซอเวตีฟยืนยันว่า ทารกที่พิการและคนไข้ที่ไม่มีทางรักษาจะต้องมีชีวิตอยู่ต่อไป สะท้อนให้เห็นว่า ในทัศนะของคนเหล่านี้ การมีชีวิตอยู่เป็นค่าประการหนึ่ง ทัศนะดังกล่าวนี้ตรงข้ามกับทัศนะพุทธศาสนา มีพระพุทธรูปจำนวนมากปรากฏในพระไตรปิฎกที่แสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของพระพุทธองค์คุณค่าของชีวิตไม่ได้อยู่ที่การมีอายุยืนยาว หากวัดกันที่การมีคุณธรรมหรือความสามารถที่จะก้าวไปสู่จุดหมายบางอย่างอันเป็นความดีงามในชีวิต ยังมีพระพุทธรูปที่ตรัสถึงคนเป็นที่ยายแล้ว (The dead living) ตามทัศนะของพระพุทธองค์ดังนี้ ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่ตาย และคนประมาทเหมือนคนที่ตายแล้ว (ขุ.ธ.(บาลี) 25/12/15.)

2.2 การุณยฆาตกับคุณค่าของชีวิต

เนื่องจากพุทธศาสนาเห็นว่า การมีอายุต่อไปในทางชีวภาพไม่มีค่าในตัวเอง ต่อหากจะมีค่าก็ต่อเมื่อการมีชีวิตอยู่ต่อไปนั้นเอื้อโอกาสที่ให้เราสามารถทำความดี หรือก้าวไปจากจุดหมายบางอย่างที่เป็นความดีงามในชีวิตนี้เท่านั้น ดังนั้น จึงเกิดมีจารีตที่น่าสังเกตประการหนึ่งขึ้นในชาวพุทธ คือ การรู้จักปล่อยวางในยามเจ็บป่วย ความปล่อยวางนี้แสดงออกสองลักษณะคือ หากเห็นว่าอาการเจ็บป่วยนั้นพอที่จะเยียวยารักษา ก็รักษากันไป ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายว่าการรักษานี้ไม่ใช่เพื่อเป็นการรักษาอายุในทางชีวภาพ แต่เพื่อสืบทอดอายุในทางธรรม คือ ทำให้ตนเองมีโอกาสทำดีให้ยิ่งขึ้นไป แต่ถ้าหากเห็นว่าอาการเจ็บป่วยนั้นสุดวิสัยที่จะเยียวยารักษา ก็ให้มีสติ อย่าประหวั่นพรั่นพรึงต่อความตายที่จะมาถึง ไม่ต้องดิ้นรนขวนขวายที่จะมีชีวิต แต่ให้อยู่ในอาการอันสงบรอเวลาที่ความตายจะมาถึงด้วยจิตใจอันสงบ

2.3 การรณยฆาตกับผู้ป่วยทุพพลภาพ

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยจะให้ทารกพิการเป็นตัวแทนของผู้ป่วยทุพพลภาพ โดยการจำแนกทารกพิการออกเป็นสองกลุ่มคือ 1) ทารกพิการที่ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ตามธรรมชาติ เขามีชีวิตอยู่ได้ก็ต่อเมื่ออาศัยอุปกรณ์ทางการแพทย์ช่วยเหลือเท่านั้น 2) ทารกที่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ตามธรรมชาติ เหมือนคนปกติทั่วไปในทารกพิการกลุ่มที่หนึ่ง ผู้วิจัยไม่ทราบว่ามีการที่มีสติปัญญาปกติรวมอยู่ด้วยหรือไม่ ในที่นี้ขอสมมติว่า ในกลุ่มนี้มีทารกอยู่สองพวก คือ พวกที่ต้องอาศัยอุปกรณ์ทางการแพทย์ช่วยรักษาชีวิตก่อนที่จะทำอะไรได้ดังคนปกติ กับพวกที่แม้อาศัยอุปกรณ์ต่างๆ แล้วยังมีสภาพเหมือนคนตายจะต่างกันก็เพียงแค่มีสมาธิเท่านั้น ในทารกพิการกลุ่มที่สอง เราอาจจำแนกเป็นสองพวก คือพวกที่พิการทางสมอง กับพวกที่พิการอื่นๆที่ไม่ใช่สมอง ในทัศนะของพุทธศาสนา ทารกพวกนี้สามารถเข้าถึงความดีเยี่ยมคนปกติ จึงไม่มีเหตุผลที่จะทำการรณยฆาต ส่วนพวกแรกที่พิการทางสมองนั้นเราได้อภิปรายกันมาแล้วว่าพุทธศาสนาเชื่อว่าเมื่อถึงระยะเวลาหนึ่ง เขาจะสามารถทำสิ่งที่ดีงามในชีวิตได้ แม้จะไม่เท่าคนปกติก็ตาม เด็กปัญญาอ่อนอาจต้องใช้เวลาอันยาวนานฝึกปรือในเรื่องการเรียนรู้และเข้าใจชีวิต แต่ที่สุดแล้วเขาก็สามารถเรียนรู้และเข้าใจได้ ชีวิตของเด็กเหล่านี้ยังไม่หมดหวังเสียทีเดียว ดังนั้นจึงไม่มีเหตุผลที่จะทำการรณยฆาต

2.4 การรณยฆาตกับเมตตาธรรม

เมื่อกล่าวถึงคนไข้พิการและคนไข้ที่หมดทางรักษา พุทธศาสนาเห็นว่า มีคนอยู่สองประเภทที่หากมีความจำเป็นกฎหมายก็ควรเปิดช่องให้ทำการรณยฆาตได้ คือคนเหล่านี้มีชีวิตอยู่ก็เหมือนกับคนที่ตายแล้ว คุณค่าของชีวิตในทางพุทธศาสนาไม่ได้อยู่ที่การมีลมหายใจ ดังนั้น เมื่อชั่งน้ำหนักการยืดอายุของคนเหล่านี้ต่อไปกับการะับผิดชอบที่พ่อแม่พี่น้องของคนเหล่านั้นต้องแบกรับและสังคมต้องแบกรับ พุทธศาสนาคิดว่า เราควรที่จะยุติสภาพของคนที่ยาตายไปแล้ว การยุตินี้ไม่มีผลใดๆในตัวเขา ในส่วนของคนที่ทำการรณยฆาตผลเสียก็มีอยู่ทางเดียวเท่านั้นคือทำบาปที่ฆ่าคน แต่เพื่อแลกกับประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่กว่า เราก็ควรยอมทำบาปที่จำเป็นนั้น

คณะฝ่ายสนับสนุนที่เห็นว่า การการรณยฆาตต้องทำอย่างเป็นระบบโดยการควบคุมดูแลของรัฐ บุคลากรและหน่วยงานของรัฐที่พร้อมจะรับผิดชอบ และดูแลเรื่องเหล่านี้ก็มีอยู่แล้ว คือ แพทย์ และโรงพยาบาลที่มีอยู่ทั่วประเทศ จะอย่างไรก็ตามการรณยฆาต คือการฆ่าคน ดังนั้น เราจึงต้องกระทำอย่างรอบคอบและด้วยใจที่เมตตากรุณา อีกทั้งต้องคำนึงถึงช่องโหว่ที่ตามมา ซึ่งช่องโหว่ดังกล่าวนี้ อาจเปิดทางให้คนใจไม่สุจริต ใช้กฎหมายดังกล่าวแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนหรือทำร้ายคนอื่นโดยไม่มี ความผิด

อันที่จริง ประเด็นที่เราควรสนใจในเรื่องการทำการรณยฆาตแก่ทารกพิการและคนไข้ที่ไม่มีทางรักษา ไม่ได้อยู่ที่เรื่องว่าการรณยฆาตนั้นทำแบบตรงหรืออ้อม หากแต่ควรรู้ยู่่ว่า วิธีใดจะเป็นวิธีที่ปลอดภัยให้คนไข้ที่น่าสงสารเหล่านี้เป็นอิสระได้จากความเจ็บปวดมากที่สุด ที่พุทธศาสนากล่าวว่าการฆ่าทางอ้อมบาปน้อยกว่า หมายเอาการฆ่าทางอ้อมทั่วไป ซึ่งเมื่อเทียบกับการฆ่าทางตรงแล้วเป็นสิ่งที่ใช้ความพยายามน้อยกว่า ในบางกรณีการฆ่าทางอ้อมกลับสร้างความเจ็บปวดทรมานกว่าคนตายด้วย

วิธีการฆ่าทางตรง ในกรณีเช่นนี้ ย่อมถือว่าการฆ่าทางตรงบาปน้อยกว่า มติของแพทยสภาอเมริกาที่กล่าวว่ามีคนจำนวนหนึ่งไม่เห็นด้วย เหตุผลที่ไม่เห็นด้วยมีสองประเด็นหลักๆ คือ (James Rachels, 1975:292) 1) การรณยุทธทางตรงกับทางอ้อมมีความหมายไม่แตกต่างกัน เพราะทำให้คนตายเหมือนกัน 2) ในบางกรณีการรณยุทธทางอ้อมกลับเป็นวิธีที่น่าสยดสยองมากกว่าการรณยุทธทางตรงมีคนเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์บรรยายภาวะของคนไข้ที่ถูกแพทย์ทำการรณยุทธแบบทางอ้อม กว่าคนไข้จะสิ้นชีวิต ต้องใช้เวลาหลายชั่วโมง และระหว่างนั้นคนไข้ก็ทรมานทรมาย เป็นที่น่าเวทนาแก่ผู้ที่ได้พบเห็นอย่างยิ่ง คนที่เขียนบทความเสนอว่า ทำไมแพทย์จึงไม่ใช้วิธีตรง เช่นฉีดยาหรือสารเคมีอะไรก็ตามที่ช่วยให้คนไข้ที่สมัครใจตายนั้นค่อย ๆ หลับไปโดยไม่เจ็บปวดในทัศนะของคนเขียนบทความ การรณยุทธทางหรือทางอ้อมน่าจะมีความหมายเท่ากันเมื่อเป็นเช่นนี้เหตุใดแพทยสภาอเมริกาจึงไม่ยอมให้แพทย์ทำการรณยุทธทั้งสองอย่าง กรณีใดเหมาะจะใช้แบบไหนแพทย์จะได้เลือกใช้ให้เหมาะสม ทั้งนี้โดยคำนึงว่า ทำอย่างไร คนไข้จึงจะจบชีวิตลงอย่างสงบและปราศจากความเจ็บปวดทรมาน (Anthony Shaw, 1972:30)

2.5 การรณยุทธกับกฎแห่งกรรม

การที่แพทย์ทำการรณยุทธแก่คนไข้จะไม่เป็นการฝ่าฝืนกฎแห่งกรรมที่พุทธศาสนาสอนหรือพุทธศาสนาสอนว่าคนเจ็บปวดทรมานหรือความพิกลพิการหรือโรคร้ายอันไม่มีทางรักษาที่เกิดจากคนไข้เป็นปรากฏการณ์ที่เรียกว่าวิบากกรรม คนเหล่านั้นทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเอาไว้ ดังนั้นที่พวกเขาตกอยู่ในสภาพเช่นนี้นับว่าสมควรแล้ว ผลแห่งกรรมกำลังลงโทษพวกเขาอยู่ เรื่องกฎแห่งกรรมนี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อน มีทางให้ถกเถียงมากมายอย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราควรตระหนักก็คือ พุทธศาสนามีทัศนะพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่ง คือ พุทธศาสนาไม่เชื่อว่า ปรากฏการณ์ต่างที่เกิดขึ้น ในชีวิตเราเป็นผลมาจากกรรมทั้งหมด มีแนวคิดบางประการในสมัยพุทธกาลที่เชื่อกันว่าทุกสิ่งที่เราประสบในปัจจุบันเป็นผลของกรรมทั้งสิ้น พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธแนวคิดนี้(ม.อ.(บาลี) 14/2/20) ในทัศนะของพระพุทธศาสนา มีปรากฏการณ์เพียงบางส่วนเท่านั้นที่เป็นการให้ผลของกรรมและสิ่งที่สำคัญก็คือ กรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถแทรกแซง หรือบิดผันให้เป็นอย่างอื่นได้ ปรากฏการณ์ใดก็ตามที่มนุษย์สามารถเบี่ยงเบนได้ ไม่ใช่ผลของกรรม

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงทัศนะของพุทธศาสนาที่มีต่อปัญหาการรณยุทธประเภทนี้เป็นลำดับต่อไป

1. ตามหลักพุทธศาสนาเราคือเจ้าของชีวิตของเรา

ศาสนาบางศาสนาถือว่ามนุษย์ไม่ใช่เจ้าของชีวิตตัวเอง หากแต่ชีวิตนั้นเป็นสมบัติของพระเจ้า แนวคิดแบบนี้เราจะพบได้ทั่วไปในศาสนาประเภทเทวนิยม พุทธศาสนาเป็นศาสนาในแนวมุขยนิยม แนวคิดของพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์จึงแตกต่างจากที่กล่าวมานี้ ในทัศนะของพุทธศาสนา มนุษย์เป็นตัวของตัวเอง จะดีจะชั่วก็เพราะตัวเอง การที่มนุษย์สามารถบังคับบัญชาตนเองให้ให้เป็นไปอย่างไรก็ได้ตามที่ต้องการนี้คือการที่มนุษย์เป็นเจ้าของชีวิตตนเอง

2. ในฐานะเจ้าของชีวิตเราย่อมมีสิทธิในชีวิตนั้น

จากสมมติฐานเบื้องต้น (premise) ที่ว่ามนุษย์เป็นเจ้าของชีวิตตนเองเราสามารถสรุปได้ต่อมาว่า มนุษย์ย่อมมีสิทธิในชีวิตนั้น สิทธิดังกล่าวนี้อาจ จำแนกได้เป็นสองส่วนหลัก ๆ ด้วยกันคือ สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่และสิทธิที่จะตาย เมื่อกล่าวถึงเรื่องสิทธิ คนทั่วไปมักเห็นแต่สิทธิอย่างแรก ที่จริงนอกจากสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่นี้ มนุษย์ยังมีสิทธิที่สำคัญประการหนึ่งคือ สิทธิที่จะตายเมื่อเขารู้สึกว่าไม่สามารถที่จะทนทานอยู่ต่อไปได้อีกแล้ว ในศาสนาที่นับถือพระเจ้า สิทธิที่จะตายไม่ได้มีอยู่ในมนุษย์ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ไม่ใช่เจ้าของชีวิตของตนเอง เมื่อเรายอมรับว่าชีวิตนั้นเป็นสมบัติของพระเจ้าเราย่อมไม่มีสิทธิ์ฆ่าตัวตาย เพราะนั่นเท่ากับเป็นการทำลายสมบัติของพระเจ้า แม้ว่าพุทธศาสนาจะมองว่า การฆ่าตัวตายไม่ใช่ความดี และไม่ใช่การแก้ปัญหาชีวิตแต่พุทธศาสนาก็ไม่ได้ประณามคนที่ฆ่าตัวตาย ในวินัยของพระแม้จะมีการเอาผิดภิกษุที่ฆ่าตัวตายแต่ไม่สำเร็จ แต่ความผิดนั้นก็เพียงอาบัติทุกกฏที่ถือว่าเป็นอาบัติเบาที่สุด และที่ทรงเอาผิดก็ไม่ใช่เพราะสามเหตุการณฆ่าตัวตาย แต่เพราะสาเหตุอื่นคือ การฆ่าตัวตายเป็นวิธีที่อาจทำให้คนอื่นอาจได้รับอันตรายเท่านั้น (วิ.ม.(บาลี) 1/213/563) การฆ่าตัวตายไม่ผิดศีลข้อปาณาติบาต ในส่วนของพระภิกษุ การฆ่าตัวตายไม่ผิดศีลปาราชิกสิกขาบทที่สาม ในวรรณกรรมพุทธศาสนาเราจะพบการฆ่าตัวตายเสมอ (วิ.ม. (บาลี) 1/176-179/432) และเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อพุทธองค์ทรงพบว่าภิกษุฆ่าตัวตายจะทรงดำหนิว่าการกระทำนี้ไม่สมควรแก่สมณเพศเท่านั้น (วิ.ม. (บาลี) 1/179/458) ที่พุทธศาสนามีท่าทีที่ไม่ประณามคนที่ฆ่าตัวตาย ก็เพราะถือว่ามนุษย์ทุกคนเป็นเจ้าของชีวิตตนเอง ในฐานะที่เขาเป็นเจ้าของเขาย่อมมีสิทธิที่จะทำอะไรก็ได้กับชีวิตตน โดยมีข้อแม้ว่าการกระทำนั้นต้องไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น

3. การรณฆตกับการฆ่าตัวตาย

การรณฆตแบบสมัครใจนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในสมัยพุทธกาล มีภิกษุจำนวนหนึ่งพึงเทศนาของพุทธองค์ ที่ว่าด้วยสภาพอันน่าเบื่อของร่างกาย เกิดความสังเวชใจอย่างรุนแรง ในจำนวนภิกษุเหล่านั้น บางส่วนได้ฆ่าตัวตาย แต่บางส่วนได้ร้องให้คนอื่นช่วยฆ่าตนเอง (วิ.ม. (บาลี) 1/176/420.)

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อพุทธองค์ทรงทราบเรื่องนี้ พระองค์เพียงแต่ดำหนิว่า พระเหล่านั้นไม่เข้าใจจุดประสงค์ของพระธรรมเทศนา ที่พระองค์ตรัสให้พิจารณาสภาพที่น่าเบื่อหน่ายของร่างกายสังขาร ทรงประสงค์จะให้พระเพียรพยายามปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุนิพพาน นิพพานเท่านั้นที่ช่วยมนุษย์หลุดพ้นจากการเกิดแก่เจ็บตายที่น่าเบื่อหน่ายนี้ การฆ่าตัวตายหรือวานให้คนอื่นช่วยฆ่าไม่ได้ช่วยให้เราหนีพ้นจากการเกิดแก่เจ็บตายได้ ในตอนท้าย พระองค์ทรงดำหนิว่าการฆ่าตัวตายก็ดี วานให้คนอื่นฆ่าก็ดี ไม่สมควรแก่สมณวิสัย (วิ.ม. (บาลี) 1/179/430)

จากท่าทีที่พุทธองค์แสดงออกมานี้ เราจะเห็นว่า ในทัศนะของพุทธศาสนา คนที่ฆ่าตัวตายก็ดี คนที่ร้องขอให้คนอื่นทำการรณฆตแก่ตนเองก็ดี ไม่ใช่คนที่ควรประณาม เพราะนั่นเป็นการใช้สิทธิที่จะตายของเขาเอง หากสิทธิดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ใคร ย่อมไม่มีเหตุผลที่เราจะประณามการกระทำนี้

3. ในทัศนะของพุทธศาสนารุณยฆาตแบบสมัครใจสามารถทำได้ หากมีเหตุผลเพียงพอ

ปัจจุบัน ยังไม่มีประเทศใดที่อนุญาตให้ทำการุณยฆาตแบบถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นการุณยฆาตแบบสมัครใจหรือไม่สมัครใจก็ตาม แต่มีแนวโน้มว่าบางประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ประเทศตะวันตกจะอนุญาตให้ถูกต้องตามกฎหมายในอนาคตอันไม่ไกลนี้ แนวโน้มดังกล่าวนี้วัดได้จากหลายประเทศได้จัดตั้งกลุ่มหรือสมาคมเพื่อเรียกร้องให้รัฐอนุญาตให้กระทำการุณยฆาต สมาคมเหล่านี้ได้เริ่มต้นที่การกระทำการุณยฆาตแบบสมัครใจก่อน เพราะคิดว่าในบรรดาการุณยฆาตแบบต่าง ๆ แบบนี้มีเหตุผลสนับสนุนมากที่สุด เหตุผลดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลด้านสิทธิส่วนบุคคลสิทธิที่ว่านี้คือสิทธิที่จะตายเป็นที่น่าสังเกตว่า ปัจจุบันปัญหาเรื่องการุณยฆาตได้เบี่ยงเบนประเด็นถกเถียงจากประเด็นเดิมไปสู่ประเด็นใหม่ เดิมถกเถียงกันด้วยเรื่องจริยศาสตร์ว่าการุณยฆาตผิดศีลธรรมหรือไม่ เนื่องจากประเทศตะวันตกได้รับอิทธิพลจากคริสต์ศาสนา คำตอบสำหรับปัญหานี้ค่อนข้างออกมาสุดขั้วว่าผิดแน่นอนอย่างไม่มีกเว้น คำตอบนี้สร้างความอึดอัดใจกับบุคคลที่ต้องทำงานใกล้ชิดกับผู้ป่วยจำนวนหนึ่ง คนเหล่านี้คิดว่า ในบางกรณี เรามองไม่เห็นเหตุผลว่า ทำไมการุณยฆาตจึงเป็นบาปในเมื่อเห็นชัดเจนว่าความตายเท่านั้นที่ช่วยให้คนไข้เหล่านี้หลุดพ้นไปจากสภาพที่ทรมานอย่างหนึ่งยวดนี้ คนเหล่านี้เริ่มแสดงทัศนคติค้านศาสนาคริสต์ ยังมีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าคนจำนวนไม่น้อยที่ต้องทรมานไม่น้อยด้วยโรคที่ไม่มีทางรักษา แต่ไม่สามารถหนีไปจากภาวะที่ทุกข์ทรมานนั้น เพราะกฎหมายไม่อนุญาตให้ทำการุณยฆาตแก่คนไข้เพิ่มมากขึ้นเท่าใด แนวคิดที่สนับสนุนให้รัฐอนุญาตให้ทำการุณยฆาตได้ยังมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

หนึ่งในพระนักปฏิบัติคนสำคัญของไทยอย่างท่านพุทธทาสภิกขุได้ปรารภไว้กับศิษย์ตั้งแต่ช่วงที่ท่านอาพาธว่า หากท่านใกล้จะมรณภาพ ท่านไม่ปรารถนาจะใช้เทคโนโลยีเครื่องฟุ้งชีวิตใด ๆ ไม่ต้องการแม้แต่จะไปโรงพยาบาล ซึ่งหากมองตามหลักการุณยฆาตก็นับได้ว่าเป็นการุณยฆาตเชิงรับ แต่สุดท้ายคณะศิษย์ก็ขัดคำสั่งเสีย โดยพาไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช หลังจากท่านได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราชได้ประมาณ 42 วันท่ามกลางเทคโนโลยีนานาชนิด ปรากฏว่าอาการทรุดลงเป็นลำดับ เกิดภาวะแทรกซ้อนลุกลามจนเกินกว่าที่จะควบคุมได้ จนคณะแพทย์จึงตัดสินใจยุติการรักษา และมีการนำท่านกลับสวนโมกข์เพื่อให้ท่านกลับไปมรณภาพที่นั่นตามปณิธานดั้งเดิมของท่าน เพียงชั่วโมงครึ่งหลังจากถึงสวนโมกข์ ท่านอาจารย์พุทธทาสก็ถึงแก่มรณภาพอย่างสงบ

ดังนั้น เราแน่ใจแล้วหรือว่าชีวิตนั้นเป็นของเรา ในทางพุทธศาสนามองว่าแท้จริงชีวิตเราหาใช่เป็นของเรา และมันก็ไม่ได้เป็นของใคร มันมีอยู่ของมันตามเหตุและปัจจัย เราอาจไม่รู้เหตุที่เราเกิดมา ไม่รู้เหตุที่เราพิการ ไม่รู้เหตุที่เราต้องเสียแม่ไป แต่เชื่อว่าเหตุนั้นจะไม่มี ในวงจรของวัฏสงสาร เพราะมีเหตุจึงมีผล และเหตุผลเหล่านี้โยงใยกันมาเนิ่นนานก่อนเราจะเกิด นั่นจึงเป็นเหตุผลว่า ทำไมมนุษย์ที่

ทำอะไรได้มากมายถึงเลือกเกิดไม่ได้ เลือกตายไม่ได้ พุทธธรรมได้ชี้แนะตัวอย่างมากมายที่แสดงว่าเราไม่ได้เป็นเจ้าของแม้แต่ร่างกายของเราเอง เพราะหากเราเป็นเจ้าของ เราย่อมต้องควบคุมมันได้อย่างใจร้อยเปอร์เซ็นต์ ขาที่หักต้องหายได้เมื่อเราต้องการ มะเร็งต้องหมดไป ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นชัดคือลมหายใจ

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.
- ดวงจิตต์ กำประเสริฐ. กฎหมายแอลกอฮอล์กันเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายตำราและอุปกรณ์การศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2528.
- ประพัฒน์พงศ์ สุคนธ์. การยกเว้นความรับผิดชอบในการทำให้ผู้ป่วยตายด้วยความสงสาร. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2529.
- ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2549.
- วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์. บทความการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “การให้ผู้ป่วยสิ้นหวังตายอย่างสงบ”. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท. 2540.
- สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. การสัมมนาเรื่อง “พินัยกรรมชีวิต”. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. 2541.
- สมภาร พรหมทา.(2535) พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พุทธชาด.
- พระไพศาล วิสาโล. วิถีธรรมแห่งการตายตามแนวพระพุทธศาสนา. ที่มา www.midnightuniv.org/midnight2544/0009999882.html, ออนไลน์เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2560.
- Anthony Shaw. “Doctor, Do We Have a Choice?” in The New York Time Magazine. 1972.
- James Rachels. “Active and Passive Euthanasia,” in The New England Journal of Medicine. 1975.